

ма производње руде. Из разумљивих разлога, приказивач није у могућности да све то унесе у текст, већ само да укаже на њих.

Писана искусном руком стручњака, ова књига може да послужи за пример приликом обраде других сличних или истих привредних објеката које је експлоатисао немачки или неки други окупатор. Не само да је отворена

могућност новом изучавању сличне економске проблематике већ се у методолошком погледу указује на пут којим и како треба да се иде. За економску историју другог светског рата књига може да послужи као драгоцен извор података, који су зналачки преточени из докумената и обрабени.

Слободан Д. Милошевић

Др НИКОЛА ПОПОВИЋ: ОДНОСИ СРБИЈЕ И РУСИЈЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

(ИСИ и Народна књига, Београд, 1978, стр. 510)

У предговору аутор истиче велику комплексност, садржајност и обиље предмета из односа у сложеном историјском периоду између једне мале државе која је веома значајна због свог геополитичког положаја и остварења главног ратног циља и Русије која Србији представља великог савезника велике војне и политичке моћи, којој је политика према Србији само једна од карика у њеном спољнополитичком ланцу. Поповић је дао оцену коришћене литературе и грабе, како објављене тако и необјављене.

У уводу (9—40) аутор говори о стварању Тројног савеза и Тројног споразума (антанте), те подвлачи да је Балканско полуострво заузимало истакнуто место у стратегији великих сила крајем XIX и почетком XX века. Приказао је положај Русије после руско-јапанског рата и револуције 1905—1907. При томе се констатује пријатељство Русије са балканским државама перспективно, јер она тиме следи закономерни и логички развитак тих народа, али не без противуречности. Посебно се прати држање Русије према Србији у време балканских ратова и пред сарајевски атентат. Затим се разматрају ратни циљеви Србије и Русије. Док су циљеви Србије постављени у нишкој декларацији 7. XII 1914, руски се мењају после октобарске револуције. Указује се да се западни

свет плашио да Јужни Словени не постану продужена рука руског империјализма. Сматра се да је ратни циљ Србије кондензовао у себи тежње Јужних Словена за што бољом самоодбраном и преуређење југоисточне Европе по савезничком укусу.

„Србија и Русија у рату 1914—1915“ предмет је прве главе (43—111). Ту се најпре описује држање Русије и Србије у јулској кризи и констатује да је Русија од почетка јулске кризе 1914. штитила Србију од напада аустро-угарске и немачке штампе и дипломатије, истичући да ће и оружаном бранити суверенитет и интегритет Србије. Детаљно се говори о држању Србије и Русије према ултиматуму Србије, при чему је Русија јавно и званично порицала оптужбе званичне и незваничне Аустро-Угарске и Немачке да је Србија крива за атентат. Русија је сматрала да ултиматум Аустро-Угарске Србији нарушава суверенитет и достојанство самосталне државе, па је одговор српске владе на ултиматум позитивно оценила.

Свестрано и садржајно је обрађен притисак Русије на Србију да пређе у офанзиву. У означеном периоду није дошло до офанзиве српске војске на првом месту из војно-стратешких разлога, којих су били свесни и они који су тражили да се отпочне са офанзивом. На остајање српске

војске у пасивности нису утицали политички разлози, јер је српска влада желела да активност своје војске актуелизира са својим ратним циљевима и приволи савезнике на отпор тежњама суседних држава у односу на српску државу и југословенску етичку територију. Има речи и о војној интервенцији Србије у Албанију и ставу Русије према њој. Уласком у Албанију српска влада је приступила реализацији свог ратног програма тамо где је било најлакше. Улазак српске војске у северну Албанију оцењује се у једну руку као одговор-реванш Италији и Антанти за Лондонски уговор. Русија је, следећи савезничку политику, била за спречавање српске интервенције у Албанији, али кад је до ње дошло — Саонов је изјавио да, што се њега тиче, Срби могу заузети целу Албанију, само да не слабе снаге против Аустрије.

Описано је и држање Русије према повлачењу српске војске преко Албаније, па се констатује да је руска влада робовала фиксидеји да Бугарска неће издати словенство. Кад је Бугарска напала Србију, Русија је спремала напад на Бугарску, са циљем да обезбеди себи Цариград и мореузе, а затим да помогне Србији. Али до тог напада не долази, јер се Русија окренула према фронту у Галицији. Међутим, руске операције у Галицији и савезничке војске северно од Солуна у циљу помоћи српској војсци нису имале никаквих резултата. До 8. II 1916. на Крф је превезено после српске голготе 88.000 људи, а у рејону Валоне је било 30.000, а у Драчу око 7.000 Срба.

У другој глави се говори о материјалној помоћи Русије Србији од 1914. до 1916. год., па се закључује да је Русија од почетка рата 1914. до преласка српске војске и владе на Крф у снабдевању ратним материјалом и храном на првом месту и да је равноправно с Енглеском и Француском учествовала у свим кредитима који су дати српској држави.

„Србија, Русија и дипломатска борба за нове савезнике“ — предмет је треће главе (137—260). У вези с Бугарском констатује се да су њу савезници куповали територијама које су биле саставни део српске државе, на што Србија логично није могла да да пристанак, па су се на питању Бугарској уступи и Србија у потпуности разилазиле. Русија такође није веровала да ће Бугарска напасти Србију, на шта је српска влада упозоравала Русију. Србија је одговарала негативно и на руске (савезничке) предлоге да се Бугарској уступи Македонија а да Србија за узврат добије Босну и Херцеговину, северну Албанију и излаз на Јадранско море, јер се то косило с њеним ратним циљем о уједињењу Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу.

У вези с Италијом српска влада је скретала пажњу Русији да се Италија купује за територије које су етички за уједињење са Србијом, противећи се тежњама јужнословенских народа настањеним на источном Јадрану. Русија се супротставила талијанским аспирацијама на источној обали Јадрана и настојала да по сваку цену за Србију избори широк излаз на море. У склопу преговора са Румунијом у лето 1915, Русија и савезници су чврсто гарантовали Србији уједињење са Хрватима ако то они желе.

Кад је реч о Румунији, Русија је настојала да је придобије на своју страну. Русија је до јуна 1915. одбацивала румунске услове (границе на Пруту, Тиси и Дунав) као претеране. Она је тада чувала и Банат, на који је претендовала Србија. Али због неповољних ратних операција на свом фронту, а под притиском Француске, Русија је пристала на румунске услове за улазак у рат. Она је препуштала читав Банат Румунији. Српска влада се противила томе, па је Пашић истакао ову граничну линију: Оршава — планински гребен до Мориша (остављајући Лугош, Липе и Арад Румунији, а Темишвар Србији) — Мориш до ушћа у Тису — Ти-

са до ушћа у Дунав — Оршава. Када су Русија и савезници обещали цео Банат Румунији, Русија је настојала да мањи део Баната са панчевачким срезом обезбеди Србији у сагласности са Румунијом, у циљу стратешке заштите Београда.

Русија је, као и остале силе Тројног споразума, настојала од почетка рата 1914. до краја 1915. да од Грчке направи свог савезника и саратника против Централних сила. С тим се слагала и српска влада, јер је настојала да јој Грчка чува леђа од претеће бугарске опасности. И Грчка се куповала територијама. Србија се слагала са тим да Грчкој уступи Струмицу, Дојран и Дојрански троугао, ако би она ступила у рат. Француска и Енглеска су се слагале да садејствују са Грчком у операцијама за Дарданеле и Цариград. Русија се томе прогивила, не желећи да у Цариграду има великогрчког конкурента. Због различитих интереса Грчка није помогла Србији, а Србији је та помоћ била најпотребнија.

Предмет четврте главе је „Обнова војне моћи Србије и Русије 1916 — марта 1917“ (263—305). На почетку главе се говори о питању употребе српске и савезничке војске на Солунском фронту. Констатује се да су Енглеска и француски генералисимус Жофр Солунски фронт сматрали другостепеним, а да победу треба постићи на западном фронту као одлучујућем. То је током 1916. било пресудно по јачање офанзивности савезничке војске код Солуна. Међутим, српска влада је током 1916. непрестано тражила јачање Солунског фронта, у чему је имала подршку Русије, која је сматрала да би се тиме растеретио њен, као и румунски фронт. Према томе, српски и руски војни и политички интереси у погледу Солунског фронта су се подударали.

Поповић посебно анализира настанак Српског добровољачког корпуса у Русији, који се одвија у три периода: од почетка рата, тј. од августа 1914. до октобра

1915, када се врши самосталан и спонтан добровољачки покрет Срба, Хрвата и Словенаца, ратних заробљеника у Русији, а затим од октобра 1915. до краја јула 1916, када је извршено почетно организовање добровољачких јединица, и најзад, трећи, од јула 1916. до фебруара 1917, када је корпус формиран (комплетиран као војна формација), када је одушевљење добровољаца опадало и појавили се велики политички неспоразуми и сукоби после фебруарске револуције, пре свега због увредљивог и суровог понашања неких орбијанских официра и прераног увођења I дивизије из састава корпуса у Добручи, где је претрпела осетне губитке. Руска влада је била за стварање Српског добровољачког корпуса, сносила све материјалне трошкове његовог опремања, гледајући у томе облик војне и политичке помоћи савезничкој Србији. Руске цивилне и војне власти су се незнатно мешале у унутрашње ствари корпуса, а и то што је чињено — рађено је у циљу његовог санирања и оздрављења.

Аутор се такође задржао на питању употребе Добровољачког корпуса, јер су постојале комбинације о његовом садејству у Добручи, затим о укључивању у операције на Солунском фронту, док се Спалајковић залагао код руског цара да се војници Добровољачког корпуса поштеде од рата, у чему је и успео, па је његово људство упућено на пољске радове. Поповић закључује да је тиме једна од последњих одлука последњег Романова у односу на Србе и Југословене била позитивна.

„Српско и Југословенско питање и Русија после слома Србије (1916 — марта 1917)“ предмет је пете главе (307—344). У том периоду српска влада је јасно и недвосмислено водила политику стварања државе Срба, Хрвата и Словенаца, док су савезници били у дилеми око судбине Аустро-Угарске, а с тим у вези и стварања нових националних држава у централној и југоисточној Ев-

ропи. Однос Русије према стварању Југославије одређен је савезничким ставом, с тим што је код Руса постојала недоумица да ли ће та нова југословенска држава са великим бројем католика бити у њеној сфери, или ће бити окренута Западу. У вези са држањем Бугарске Русија није одустајала од стварања Велике Србије и уједињења свих Срба и Хрвата, док су Словенци још били под знаком питања. Српска влада, дипломатија и југословенска политичка емиграција стекли су утисак да ће имати помоћ Русије при остварењу свог ратног циља. Међутим, царска влада није дала изјаву да јој је један од циљева стварање Југославије, како је то учинила прва влада буржоаско демократске Русије.

У шестој глави, која носи назив „Србија и буржоаско демократска Русија“ (345—425), најпре се детаљно говори о односу Србије према фебруарској револуцији у Русији, а затим о покушају српске владе да уз помоћ привремене владе исправи уговор Антанте с Румунијом о Банату. Због неуспеха руске офанзиве пропао је покушај српске дипломатије да покрене питање о Банату и реши га у своју корист, али је он доказ да је српска влада и поред пада царизма у Русији наставила политику ослонаца на њу. Српска влада се наслањала на Русију у периоду март—јун 1917. По питању јачања Солунског фронта буржоаско демократска Русија се слагала са Србијом, јер су јој то налагали њени ратни, стратешки и политички разлози. Стога је она настојала да савезнике приволи на јачање и њихово офанзивно дејство на Солунском фронту. Расправља се и о стању у Српском добровољачком корпусу после фебруарске револуције, у којем се јавља дисидентство, које има помоћ од совјета радничких, сељачких и војничких депутата. У исто време привремена влада и Ставка су одржавале добре односе са српском владом, која је настојала да очува корпус и сачува га од сов-

јета, с којима привремена влада није могла изаћи на крај ни у сопственој земљи. Говори се и о питању употребе Добровољачког корпуса. Српска влада се залагала за његову употребу на Солунском фронту, где је требало да ојача српску војску, са чиме су се слагали и западни савезници.

Последња, седма глава носи назив „Србија и совјетска Русија — новембар 1917—1918.“ (427—472). У њој се најпре говори о односу Србије према октобарској револуцији. Има речи и о Антантиној интервенцији против Совјетске Русије и активном учешћу Србије у њој. До тога је дошло због тога што је Србија желела да се у Русији обори совјетска влада, која је склопила сепаратни мир са Централним силама, што не доприноси позитивном решавању српског и југословенског питања како је желела српска влада. Један од разлога интервенције види се у томе што је српска влада била против болшевичке владе у Русији која је била идеолошки противна. Обим српске интервенције против Совјетске Русије био је незнатан. У њој је учествовао допунски батаљон са 1.200 људи. Поповић је дао и прекид дипломатских односа између Србије и Совјетске Русије. Наиме, 3. IV 1919. престали су да се одржавају односи између српске, касније југословенске владе, који су до тада одржавани иако представници нису били акредитовани.

Књига садржи и закључак (473—486) који логично следи из претходног излагања, затим резиме (487—490), списак извора и литературе (491—501) и регистар личних имена (503—510).

Дело Николе Поповића представља значајан допринос савременој историографији у испитивању билатералних односа у највећем окршају светских размера у другој деценији овог века. Оно показује како треба обрађивати комплексне проблеме у односима једне мале, стратешки и политички значајне земље, и велесиле која креира светску политику. Дело

је интересантно, јер је указало на развој односа не само у време царске Русије већ и стварања нове совјетске владе, када се одржавају дипломатски односи мада представници нису акредитовани. Јасно су изнети ратни циљеви Србије и препреке које стоје на путу њиховог остварења, став Русије према њима, као и ратни циљеви Русије, који се мењају у време октобарске револуције када им се супротставила српска влада. Књига Поповића ће уједно пружити драгоцене податке за даље континуирано истраживање односа између нове државе Срба,

Хрвата и Словенаца и Совјетског Савеза у периоду између два рата, јер доприноси уочавању узрока супротстављања политици нове совјетске власти од стране новостворене југословенске државе. Аутор је отворио читав низ проблема, а његово дело ће бити посебно значајно за испитивање билатералних односа Србије с Италијом, Бугарском, Румунијом и Грчком. Оно је добро финансирано, засновано на прворазредној, до сада некоришћеној архивској грађи, како у нашој земљи тако и у иностранству.

Милица Бодрожић

СИМПОЗИЈУМ СЕОСКИ ДАНИ СРЕТЕНА ВУКОСАВЉЕВИЋА

(Основна заједница образовања, Пријепоље 1978, стр. 1—304)

Пред читаоцима је и пети по реду Зборник радова са симпозијума „Сеоски дани Сретена Вукосављевића“. Ријеч је о научној публикацији која је већ завриједила завидно мјесто у историјско-социолошкој научној продукцији у нас. Симпозијум посвећен успомени на Сретена Вукосављевића, једног од утемељивача социологије села, постепено је али сигурно израстао за пет година у традиционалан научни скуп који је одавно прешао границе регионалног интересовања.

На претходним симпозијумима поднесено је преко сто научних саопштења из области социологије села, историје пријепољскога краја и читавог Полимља, као и других сродних научних дисциплина. Сва та саопштења су публикована. И овај најновији зборник својим садржајем потврђује све веће интересовање научника и других стваралаца за социолошке проблеме нашега села, како оне који спадају у прошлост тако и савремене. Али научни радови објављени са ових скупова јасно говоре да се проширује научно интересовање за пријепољски крај, па је, поред социолошких тема, све више и оних из других научних дисциплина које освјетљавају

овај простор и живот на њему са разних аспеката: историјских, географских, урбанистичких, културних, економских и других. Ипак, поред социолошких тема, доминирају и оне са историјским садржајима. То показује садржај и овог најновијег зборника радова.

Садржај Зборника подијељен је на четири дијела. У првом дијелу објављена је уводна ријеч Милорада Крповића, који је у име града-домаћина поздравио научне раднике и изложио даљу концепцију организатора овог традиционалног научног скупа.

Други дио Зборника чине реферати, односно саопштења директно везани за научни рад и дјело Сретена Вукосављевића (зато и носи назив „II Дело Сретена Вукосављевића“) или се наслањају на Вукосављевићева социолошка истраживања села. Садржину овог дијела чине радови: *Село у социјалистичком преображају друштва* (Нијаз Мусабеговић); *Механизација производних процеса и културе рада у савременој пољопривредној производњи* (др Данило Ж. Марковић); *Друштвено-економска неопходност специфичне урбанизације сеоских насеља* (др Лазо Антић); *Неке карактеристике демографских кретања у*